

รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสังคมพหุวัฒนธรรม

โดยมีมัสยิดเป็นฐานในจังหวัดปัตตานี

Model for Developing the Quality of Life of a Multicultural Society with a Mosque as a Base in Pattani Province

อับดุลล๊ะเต๊ะ สาและ¹ แวโยโซะ ลีเดะ¹ รอชีดะห์ หะนะกาแม¹ ซัลมา แดมะเฮเล็ง¹

Abdullateh Saleah,¹ Weayosof Sidae,¹ Roshidah Hanakamae,¹ Salma Daemohleing¹

(Received: Oct 06, 2023; Revised: Dec 05, 2023; Accepted: Dec 06, 2023)

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสังคมพหุวัฒนธรรมโดยมีมัสยิดเป็นฐานในจังหวัดปัตตานี กลุ่มตัวอย่างในการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก คือ อิหม่าม จำนวน 5 คน คอเต็บ จำนวน 5 คน บิลาต จำนวน 5 คน และตัวแทนคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด จำนวน 10 คน จำนวนทั้งหมด 25 คน ได้รับการคัดเลือกตามเกณฑ์ที่กำหนดจากพื้นที่จังหวัดปัตตานี การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสังคมพหุวัฒนธรรมโดยมีมัสยิดเป็นฐานในจังหวัดปัตตานี โดยใช้กระบวนการจัดการองค์ความรู้ในอิสลาม คือ มัสยิดที่มีองค์ความรู้อิสลามเป็นฐานและมีพัฒนาการทางความรู้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อขยายขีดความสามารถที่ไม่เพียงแต่การเรียนรู้เท่านั้น การพัฒนาความรู้ใหม่ และความเข้าใจที่ถ่องแท้ถึงองค์ความรู้ในอิสลาม โดยมีมัสยิดเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อความสำเร็จในการเรียนรู้ ซึ่งมีเทคโนโลยีสารสนเทศได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการเรียนรู้ของมัสยิด ประกอบด้วย 1. การตัดกัว (ความยำเกรง) 2. อะห์ซัน (หลักความดี) 3. อะห์ดีฟ (เป้าหมายและวิสัยทัศน์) 4. ญามาอะห์ (การทำงานและเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม) 5. อุคูวะห์ (การมีสายสัมพันธ์แห่งภราดรภาพ) 6. คะวะห์ (การเผยแผ่อิสลาม)

คำสำคัญ: คุณภาพชีวิต สังคมพหุวัฒนธรรม มัสยิดเป็นฐาน

¹ คณะอิสลามศึกษาและนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

¹ Faculty of Islamic Studies and laws, Fatoni University

(Corresponding author / Email: abd.lateh@hotmail.com)

ABSTRACT

This research is qualitative research. The objective is to study the pattern of improving the quality of life of a multicultural society with a mosque as a base in Pattani Province. The sample group for collecting data through in-depth interviews was 5 Imams, 5 Katebs, 5 Bilal, and 10 representatives of the mosque Islamic committee, a total of 25 people, who were selected according to the specified criteria from the area of Pattani province. Data analysis using content analysis method. The research results of this research found that improving the quality of life of a multicultural society with a mosque as a base in Pattani Province. By using the process of managing knowledge in Islam. That is the mosque has Islamic knowledge as a base and has continuous knowledge development. This is to expand capabilities beyond just learning development of new knowledge and a thorough understanding of the knowledge in Islam the mosque is an important factor for success in learning. In which information technology has played an important role in the learning of the mosque, consisting of 1. Taqwa (fear) 2. Ahsan (principles of goodness) 3. Ahadaf (goals and vision) 4. Jama'ah (working and learning together as a team) 5. Uquwah (having bonds of brotherhood) 6. Dawah (spreading Islam).

Keywords: *Quality of life, Multicultural society, Mosque is the base.*

บทนำ

การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม เน้นการเคารพในสิทธิเสรีภาพของกันและกัน ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของกันและกัน ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน และการจัดการแก้ไขความขัดแย้ง หรือปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมร่วมกัน ด้วยการเจรจาพูดคุยกันหาทางออกร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ ดังนั้น แนวทางที่พึงประสงค์ สำหรับการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม จึงเป็นกระบวนการ ที่เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ และมีกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง และเน้นการสร้างสรรค์ประโยชน์สุขเกิดขึ้นแก่คน องค์กรและ ส่วนรวมในสังคม โดยเฉพาะทุกคนทุกฝ่ายต้องคำนึงความเจริญ ความรุ่งเรือง ความสงบสุขของบ้านเมือง และความเป็นมนุษย์ด้วยกัน เพราะการคำนึงเช่นนี้ เป็นความคิดที่สร้างสรรค์ที่ดีงาม จะเป็นจุดเริ่มต้น ของการกระทำความดีอื่น ๆ ในสังคมร่วมกันด้วย (ยุทธนา นรเชฏฐ์ และจุฑารัตน์ ทองอินทร์, 2563) การอยู่ร่วมกันท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรมเป็นการยอมรับของศาสนาอิสลาม มีโองการอัลกุรอาน ได้ระบุวัตถุประสงค์หลักของการสร้างมนุษย์ คือ การทำความรู้จักซึ่งกันและกันอิสลามรับประกันและ เปิดโอกาสให้มีเสรีภาพในการนับถือศาสนา ความเชื่อและความคิดโดยคำนึงถึงความแตกต่างนั้นถือว่าเป็นกฎสภาพการณ์ที่อัลลอฮ์ทรงกำหนดไว้และจะไม่มีการบังคับให้นับถือศาสนาอิสลาม แต่ให้มุสลิม

ตระหนักถึงความสำคัญของการเผยแผ่ต่อมนุษยชาติพร้อมทั้งอิสลามได้รักษาเกียรติของมนุษย์ และให้ความสำคัญกับเกียรติและศักดิ์ศรีของมนุษย์ (อิสมาแอ กาเต๊ะ, 2561)

มัสยิดเป็นสถานที่มุสลิมประกอบศาสนกิจ ศูนย์รวมศรัทธาของมวลมุสลิม ศูนย์รวมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ชีวิตของมุสลิมผูกพันอยู่กับมัสยิดนับตั้งแต่เกิดมาจนถึงขึ้นบั้นปลายของชีวิต และยังเป็นฐานของการสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมและทุนวัฒนธรรมชุมชน ทั้งนี้การจัดระเบียบทางสังคม การอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นสมาชิกจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ควบคุมตามตำแหน่งสิทธิและหน้าที่ของสมาชิกแต่ละคน บรรทัดฐานทางสังคมจะมีระบบแบบแผน เป็นที่ยอมรับและเข้าใจร่วมกันของคนในสังคม เพื่อให้สามารถอยู่เป็นสุข (เดียน คำดี, 2553) ผลจากการวิจัยการใช้ฐานมัสยิดในการแก้ปัญหาการอยู่ร่วมกันสังคมพหุวัฒนธรรม ประกอบด้วย 9 ขั้นตอน คือ (1) การทบทวนกระบวนการทัศน์ของผู้นำมัสยิด (2) การทำงานร่วมกันของผู้นำชุมชนมุสลิมภายใต้หลักอิมาดะฮ์ (3) การรณรงค์กำหนดกิจกรรมให้เกิดพลวัต การละหมาดร่วมกัน ให้มัสยิดเป็นศูนย์กลางของการเสริมสร้างพลังศรัทธาของชุมชน (4) มัสยิดแสดงบทบาทเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน (5) การจัดการความรู้โดยใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลาง โดยจัดการความรู้ที่สอดคล้องกับหลักคำสอนทั้งทางโลกและทางธรรม (6) จัดการความสัมพันธ์ตามหลักคำสอนระหว่างมุสลิมกับมุสลิม และระหว่างมุสลิมกับคนต่างศาสนาในลักษณะของสังคมพหุวัฒนธรรม (7) จัดการทรัพย์สินเป็นกองทุนของชุมชน โดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลาง (8) มัสยิดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนและเป็นศูนย์กลางของกระบวนการชุรอ และ (9) กระบวนการชุรอกำหนดกฎกติกาของชุมชนร่วมกัน (ชินวัฒน์ แม้นเดช, ทวีศักดิ์ พุฒสุขชี สามารถ ทองเผื่อ และสุกรี หลังปูเต๊ะ, 2562)

อัลลอฮ์ ช.บ. ได้กล่าวคำว่ามัสยิดในอัลกุรอานไว้ 28 ครั้ง และอัลลอฮ์ ช.บ. ได้เรียกร้องให้มัสยิดมีบทบาทและสร้างควมมีชีวิตชีวาให้กับมัสยิด ไม่ว่าจะเป็นด้วยการสร้างที่เป็นการบูรณะ หรือการทำอิมาดะฮ์ในมัสยิด อัลลอฮ์ได้ตรัสไว้ว่า ความว่า “แท้จริงผู้ที่ทำการบูรณมัสยิดนั้นคือผู้ที่ศรัทธาต่ออัลลอฮ์ ช.บ. และวันสุดท้าย” (ซูเราะฮ์อัล-เตาเบฮ์ อายะฮ์ 18)

ในจังหวัดปัตตานี มัสยิดที่มีความโดดเด่นในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสังคมพหุวัฒนธรรม ได้แก่ 1) มัสยิดนัจมุดดิน อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี เป็นมัสยิดที่มีชุมชนรอบ ๆ อยู่บนความหลากหลายทางความเชื่อระหว่างชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธและชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม นับว่าเป็นศูนย์รวมของความงดงามทางทุนสังคมที่มีความหลากหลายและสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ 2) มัสยิดอิมามรอสมาน อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี เป็นฐานสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสังคมพหุวัฒนธรรม ด้านการสร้าง ความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนาอิสลามและการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างสันติ 3) มัสยิดมัสยิดสุลต่านมูฮัมหมัดฟารุฮ์ (กรือเซะ) อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี

เป็นฐานสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้านการเป็นตัวตนของชาวมลายูในสังคมพหุวัฒนธรรม จนสามารถจัดกิจกรรมทางศาสนาด้วยกัน มีสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอยู่ใกล้กัน 4) มัสยิดรายอปัตตานี อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ได้กลายเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้านประวัติศาสตร์ของการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม 5) มัสยิดอัลมุฟลีฮีน อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี ได้กลายเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการพัฒนาสังคม จนสามารถจัดตั้งมูลนิธิเพื่อการพัฒนาสังคมให้การช่วยเหลือและดูแลผู้ยากไร้และผู้ยากจนของสังคม

จากแนวคิดมัสยิดเป็นศูนย์ร่วมศรัทธาของมุสลิม ศูนย์รวมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ชีวิตของมุสลิมย่อมผูกพันอยู่กับมัสยิด คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจและต้องการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสังคมพหุวัฒนธรรมโดยมีมัสยิดเป็นฐานในจังหวัดปัตตานี เพื่อเป็นข้อมูลการพัฒนาคุณภาพชีวิตพื้นที่จังหวัดปัตตานีให้มีความเหมาะสมกับบริบทของภาคใต้ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสังคมพหุวัฒนธรรมโดยมีมัสยิดเป็นฐานในจังหวัดปัตตานี

ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสังคมพหุวัฒนธรรมโดยมีมัสยิดเป็นฐานในจังหวัดปัตตานี ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการสัมภาษณ์ในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสังคมพหุวัฒนธรรมโดยมีมัสยิดเป็นฐานในจังหวัดปัตตานี จำนวน 25 ท่าน ได้แก่ อิหม่าม จำนวน 5 คน คอเต็บ จำนวน 5 คน บิลาต จำนวน 5 คน และตัวแทนคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด จำนวน 10 คน จากมัสยิดในจังหวัดปัตตานี จำนวน 5 แห่ง ได้แก่ 1) มัสยิดอิบาตุรรอฮมาน อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี 2) มัสยิดนัจมุดดิน อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี 3) มัสยิดสุลต่านมูฮัมหมัดฟาห์ (กรือเซะ) อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี 4) มัสยิดรายอปัตตานี อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี 5) มัสยิดอัลมุฟลีฮีน อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้สัมภาษณ์เกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสังคมพหุวัฒนธรรมโดยมีมัสยิดเป็นฐานในจังหวัดปัตตานี แบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ

ตอนที่ 1 เป็นแบบสัมภาษณ์ทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสภาพ

ตอนที่ 2 เป็นแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสังคมพหุวัฒนธรรม โดยมีมติเป็นฐานในจังหวัดปัตตานี

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยอิงตามกรอบการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย ในส่วนของการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ด้วยเช่นกัน แล้วนำเสนอในรูปแบบรายงานเชิงพรรณนาวิเคราะห์

บททวนวรรณกรรม

1. แนวคิดพหุวัฒนธรรม

สังคมพหุวัฒนธรรมเป็นประชากร กลุ่มคนหลากหลายชาติพันธุ์มาอยู่รวมกันในสังคมหนึ่ง ซึ่งมีความแตกต่างทางด้าน ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ความ เชื่อ รวมถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ของผู้คน วิธีการคิด การมีปฏิสัมพันธ์ การสื่อสาร รวมถึงบุคคล ที่มาจากพื้นฐานหรือ อัตลักษณ์เดียวกัน (ศูนย์มุสลิมศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา, 2549), (บัญญัติ ขงย่วน, 2550), (ดุสิต หวันเหลี่ยม, 2552), (เอกรินทร์ สังข์ทอง, 2555)

อิสลามยอมรับความหลากหลายทางความเชื่อท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรม อิสลาม จึงได้คำนึงถึงความต่างนั้น ดังนี้

1. ความหลากหลายนั้นเป็นสิ่งจำเป็นต้องเกิดขึ้นในสังคมโดยเฉพาะสังคมมนุษย์ และถือว่าเป็นกฎสภาพการณ์ที่อัลลอฮ์ทรงกำหนดไว้
2. อิสลามให้ความสำคัญของเสรีภาพในการนับถือศาสนาโดยไม่มีการบังคับ ให้รับศาสนาอิสลาม
3. อิสลามตระหนักถึงความสำคัญในการเผยแผ่ศาสนาอิสลามต่อมนุษยชาติ และความสำคัญต่อการให้เกียรติ และศักดิ์ศรีต่อมนุษยชาติ
4. อิสลามยังคำนึงถึงความยุติธรรมและความเสมอภาคต่อกลุ่มชนต่างศาสนิก

ดังนั้นหากว่าสังคมใดนำหลักของอิสลามดังกล่าวมาใช้ในการอยู่ร่วมกันท่ามกลางสังคม พหุวัฒนธรรมแน่นอนจะต้องว่าเกิดความสันติในสังคม แต่หากมิได้นำหลักการดังกล่าวมาใช้ในการอยู่ ร่วมกันท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรมย่อมเป็นการทำลายอิสลามและประชาชนสังคมจะเต็มไปด้วย การต่อสู้แย่งชิงซึ่งจะนำมาซึ่งความแตกแยกและความเป็นศัตรูและที่ร้ายที่สุดคือการเสียประโยชน์ ของสัปบุรุษในสังคมที่มีความขัดแย้ง และขาดดุลยภาพซึ่งการมีดุลยภาพระหว่างผู้นำกับประชาชนทำให้เกิดสันติภาพในสังคมโดยภาพรวม (อิสมาแอ กาเต๊ะ, 2561)

2. คุณภาพชีวิตในอิสลาม

ท่านอิบนุอับบาส ได้ให้นิยามการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในโลกนี้คือ การที่คนคนหนึ่งได้รับ ปัจจัยยังชีพที่สุจริตถูกต้องตามหลักการของศาสนา ยังรวมถึงสิ่งที่อัลลอฮฺ ช.บ. ทรงทำให้บ่าวของพระองค์รู้สึกพอใจในโลกดุนยานี้ ด้วยปัจจัยยังชีพที่ถูกอนุมัติ แม้ว่ามันจะมีเพียงน้อยนิดก็ตาม ฉะนั้นจิตใจของเขาจะไม่เรียกร้องปัจจัยยังชีพที่ศาสนาไม่อนุมัติ ดังนั้นถึงแม้ว่าจะไม่เห็นคนจำนวนมากที่ประกอบกิจการงานที่อัลลอฮฺ ช.บ. ทรงพอพระทัย จะได้รับปัจจัยยังชีพที่ศาสนาอนุมัติอย่างมากมายแต่อย่างใดในโลกนี้ก็ตาม (กองบรรณาธิการสำนักพิมพ์มีราต, 2558)

อิสลามได้แบ่งคุณภาพชีวิตของมนุษย์ออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. คุณภาพชีวิตหรือความสุขทางโลกซึ่งมีข้อกำหนดเวลาสั้นเพียงชั่วคราวในโลกนี้เท่านั้น
2. คุณภาพชีวิตในโลกหน้าซึ่งเป็นความสุขที่ยั่งยืนถาวรตลอดกาลไม่มีการขาดตอน หากแต่ต่อเนื่องตั้งแต่โลกนี้จนถึงโลกหน้า

หากพิจารณาความหมายของคุณภาพชีวิตตามที่กล่าวมา จะพบว่าความสุขในโลกนี้ จะทำให้เกิดความสุขในโลกหน้าไม่ได้เลยหากไม่รวมความสุขในการศรัทธาต่อพระเจ้าเข้าไปด้วย ซึ่งเป็นความสุขของผู้ที่ศรัทธาต่อพระเจ้าเป็นเจ้าและวันอาคีเราะฮฺ จะเห็นได้ว่าผู้คนจำนวนมากที่เป็นเจ้าของวัตถุต่าง ๆ เป็นผู้ที่มิเคยดิศ ชื่อเสียง ตระกูลตำแหน่ง และยศถาบรรดาศักดิ์ แต่เขาเหล่านั้นไม่ได้รับความสุขหรือขาดคุณภาพชีวิตที่แท้จริง นอกจากผู้ศรัทธาต่อพระเจ้าและประกอบคุณงามความดี ถึงแม้ว่าเขาจะไม่มีสิ่งต่าง ๆ ดังที่กล่าวมา แต่เขาก็ดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีความสุข มีความอบอุ่นใจ เพราะเขามั่นใจว่าคุณภาพชีวิตที่แท้จริงที่สมบูรณ์ คือ การมีคุณภาพชีวิตที่มีความสุขในโลกหน้า (ดารี บินอะหฺมัด, 2547) อัลลอฮฺ ช.บ. ตรัสรับรองคุณภาพชีวิตทั้งในโลกนี้และโลกหน้าแก่ผู้ศรัทธา ดังตรัสไว้ในซูเราะฮฺอันนะฮฺล อายะฮฺที่ 97 ความว่า “ผู้ใดปฏิบัติความดีไม่ว่าจะเป็นเพศชายหรือเพศหญิงก็ตาม โดยที่เขาเป็นผู้ศรัทธา ดังนั้นเราจะให้เขาดำรงชีวิตที่ดี และแน่นอน เราจะตอบแทนพวกเขาซึ่งรางวัลของพวกเขาที่ดียิ่งกว่าที่พวกเขาได้ เคยกระทำไว้”

จากอายะฮฺข้างต้นยังขจัดความเข้าใจผิดของบรรดามุสลิมและผู้ปฏิเสธที่มีความเห็นว่า คนที่อาศัยความยุติธรรม ความซื่อตรงและความมีคุณธรรมนั้นส่วนใหญ่แล้วจะเป็นผู้ที่ขาดทุนในโลกนี้ถึงแม้ว่าพวกเขาจะเป็นผู้ได้รับในอาคีเราะฮฺ อัลลอฮฺ ช.บ. ได้ขจัดความเข้าใจผิดนี้เหมือนกับจะกล่าวว่า การที่พวกเขาถือคิด เช่นนี้เป็นเรื่องผิด การมีคุณธรรมนั้นไม่เพียงแต่จะนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่เป็นสุขในโลกอาคีเราะฮฺเท่านั้น แต่มันคือความจริง บรรดาคนที่ทำความดีด้วยความจริงใจ ซื่อตรง บริสุทธิ์จะได้รับคุณภาพชีวิตที่ดีในโลกนี้ ส่วนตำแหน่งของพวกเขาในอาคีเราะฮฺจะถูกตัดสินตามการทำดีที่สุดของพวกเขา กล่าวคือ หากใครได้ กระทำความดีทั้งเล็กน้อยและมากมาย เขาจะได้รับการตอบแทนด้วยตำแหน่งอันสูงส่งที่เขาจะได้รับตาม ความดีอันยิ่งใหญ่ของเขา (อบุล อะลา เมาดูดี, 2545)

3. แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตในอิสลาม

อิสลามได้กำหนดแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมุสลิมโดยยึดหลักการจากอัลกุรอานและอัลหะดีษมาเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตเพื่อให้มุสลิมมีคุณภาพชีวิตอย่างแท้จริงและได้รับความสุขทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งร่างกาย จิตใจ ความรู้สึกตลอดจนการดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ รวมถึงผลสะท้อนจากการดำเนินชีวิตบนโลกคุณงามความดีที่ได้รับผลตอบแทนในวันโลกหน้าทัศนะของนักปราชญ์ในอิสลามตามการอธิบายของท่านอิมามอัฏฏ็ออบรีย์ เกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมุสลิมทั้ง 4 แนวทาง ดังต่อไปนี้ (ทนงศักดิ์ หมาดทั้ง, 2562)

1. การพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยการแสวงหาปัจจัยยังชีพที่หะลาละ (ศาสนาอนุมัติ)

การแสวงหาปัจจัยยังชีพในการดำเนินชีวิตบนโลกนี้ถือเป็นหลักพื้นฐานที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการมีคุณภาพชีวิตที่ดี เพราะทุกชีวิตนั้นมีความต้องการทั้งเครื่องอุปโภคและบริโภคในการดำเนินชีวิตของตน อัลลอฮ์ ซ.บ. ตรัสไว้ในซูเราะฮ์อันนะฮ์ล อายะฮ์ที่ 114 ความว่า “พวกเจ้าจงบริโภคในสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงประทานปัจจัยยังชีพแก่พวกเจ้า ซึ่งเป็นที่อนุมัติที่ดี และพวกเจ้าจงขอบคุณต่อความโปรดปรานของอัลลอฮ์หากพวกเจ้าเคารพภักดีเฉพาะพระองค์เท่านั้น”

จากหลักฐานข้างต้นอัลลอฮ์ ซ.บ. ได้แจ้งแก่บรรดาผู้ศรัทธาถึงการบริโภคจากปัจจัยยังชีพที่พระองค์ทรงประทานให้ โดยให้จำแนกสิ่งที่หะลาละและสิ่งหะรอม พร้อมกับได้เตือนให้รำลึกอยู่เสมอว่า สิ่งที่พระองค์ได้ประทานเป็นปัจจัยยังชีพแก่พวกเขา พระองค์เท่านั้นเป็นผู้ประทานให้ และสิ่งดี ๆ ที่เป็นปัจจัยยังชีพของพวกเขาศรีพระองค์ทรงอนุมัติให้แก่พวกเขา เพื่อให้พวกเขามีความรู้สึกว่า พระองค์มิได้ห้าม พวกเขาในการบริโภคสิ่งดี ๆ ทั้งหลายและเมื่อพระองค์ทรงห้ามสิ่งใดแก่พวกเขาแล้วก็พึงทราบเถิดว่า สิ่งนั้นไม่ดี มิใช่ว่าพระองค์ประสงค์ที่จะห้ามโดยปราศจากเหตุผล หรือต้องการจะทำความลำบากใจให้แก่ พวกเขาก็หาไม่ ทั้ง ๆ ที่พระองค์ก็ได้ประทานปัจจัยยังชีพแก่พวกเขาอย่างล้นเหลืออยู่แล้ว และพระองค์ยัง ได้ชี้แนะพวกเขาให้ขอบพระคุณ หากพวกเขาปรารถนาที่จะเคารพภักดีต่อพระองค์องค์เดียวโดยปราศจาก สิ่งคู่เคียงใด ๆ ฉะนั้นให้พวกเขาทราบไว้ด้วยว่า การขอบคุณนั้นเป็นอิบาดะฮ์ เป็นการภักดีต่อพระองค์ และ เป็นความโปรดปรานที่อัลลอฮ์ ซ.บ. ทรงพอพระทัยต่อปวงบ่าวของพระองค์ (อัลอิศลาห์สมาคม บางกอกน้อย, 2558)

จากท่านอบูอับดุลลอฮ์ อันนุอมาน บินบะซิร์ ได้กล่าวว่า ท่านเราะฮ์ลุกล่าว ความว่า “แท้จริงสิ่งที่อนุมัติ (หะลาละ) นั้นชัดแจ้ง สิ่งที่ต้องห้าม (หะรอม) ก็ชัดแจ้ง และในระหว่างทั้งสองสิ่งนั้นคือสิ่งที่คลุมเครือ (ไม่ชัดแจ้ง) ซึ่งผู้คนส่วนมากไม่รู้ ดังนั้น ผู้ใดรักษาตัวเขาจากสิ่งที่คลุมเครือ นั้น เขาได้ชำระตัวเขาในการปกป้องศาสนาของเขาและเกียรติของเขา ส่วนที่ตกลงไปในการกระทำสิ่งที่คลุมเครือ เขาก็ได้ตกลงไปใน เรื่องที่ต้องห้าม เช่นเดียวกับผู้ที่เลี้ยงปศุสัตว์รอบ ๆ ที่ดินที่ต้องห้าม (เช่น สวนของคนอื่น) ไม่ชำนาญก็จะเข้า (ไปกิน) ใน (สวน) นั้น จงจำไว้ว่า ผู้ปกครอง (กษัตริย์) ทุกคนมีขอบเขตที่ต้องห้าม จงจำไว้เถิดว่า ที่อัลลอฮ์ทรงห้ามนั้น คือสิ่งที่พระองค์ไม่ทรงอนุมัติ จงจำไว้ว่าในร่างกายนั้นมีเนื้อก้อน

หนึ่ง เมื่อมันดี ร่างกายนั้นก็ดีด้วย แต่เมื่อมันเสีย ร่างกายก็จะเสียไปด้วย จงจำไว้ว่ามันคือ หัวใจ” (al-Bukhari, 1997)

2. การพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยครองตนด้วยความพอเพียง

อัลกุรอานได้บัญญัติถึงความพอเพียงไว้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ฉะนั้นจะขอยกตัวอย่างของความพอเพียง การรู้จักพอเพียงในทรัพย์สินที่ตนหามาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงในหนทางที่สุจริต ไม่ละโมภโลภมาก และอยากได้ของผู้อื่นโดยการทุจริต หรือแย่งชิงเพื่อให้ได้มา รู้จักพอเพียงในอำนาจบารมีที่ได้สะสมความดีไว้จนคนยกย่องนับถือ ไม่ใช่กระสันอยากได้ตำแหน่งอำนาจ โดยการกว้านซื้อด้วยเงินทอง หรือการบังคับขู่เข็ญ หรือการรวมกลุ่มประท้วง รู้จักพอเพียง ในวิถีของการทำมาหากินตามความสามารถที่ตนมีใครที่มีความสามารถมากก็จะต้องสู้ดิ้นรนและใช้ความสามารถในหนทางที่ถูกต้องเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพย์สินที่สุจริต และแบ่งปันช่วยเหลือบุคคลที่ด้อยกว่า และรู้จักพอเพียง ในชีวิตความเป็นอยู่ไม่ได้อยากได้เหมือนคนอื่น ในสิ่งที่เราไม่มี เพราะจะทำให้ตนเองและครอบครัวเดือดร้อน และไม่มีความสุขในชีวิตการรู้จักพอเพียง ไม่ทะเยอทะยาน จนถึงกับไปทำร้ายผู้อื่นด้วย การอิจฉาริษยานินทาว่าร้าย หรือถึงขั้นใช้ความรุนแรงในการตัดสินปัญหา เพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ต้องการจะครอบครอง

อัลลอฮ์ ซ.บ. ทรงตรัสไว้ในซูเราะฮ์อัลฟุรกอน อายุษะฮ์ที่ 67 ความว่า “บรรดาผู้ที่ใช้จ่ายในทรัพย์สินที่อัลลอฮ์ประทานแก่เขา เขาก็จะใช้จ่ายอย่างไม่สุรุ่ยสุร่ายและไม่ตระหนี่ถี่เหนียว เขาจะใช้จ่ายอย่างปานกลางระหว่างสองสภาพนั้น” จากโอองการข้างต้นได้สอนให้ดำรงใช้ชีวิตแบบพอเพียงกับสภาพภาพอรรถภาพของตน อย่าฟุ่มเฟือย อย่าสุรุ่ยสุร่าย จะต้องรู้จักประหยัดมัธยัสถ์ใช้จ่ายเฉพาะเท่าที่พอเพียงกับความต้องการ ไม่ใช่จ่ายเกินไปจากความต้องการพื้นฐานของตน และเกินไปจากฐานะอันแท้จริง ท่านหะซัน อัลบัสรี ได้กล่าวว่า การใช้จ่ายในหนทางของอัลลอฮ์ ซ.บ. การช่วยเหลือในกิจการของศาสนาไม่ถือเป็นการสุรุ่ยสุร่าย ดังนั้นคนที่คิดเหยื่อของลัทธิวัตถุนิยมบริโภคนิยมและบันเทิงนิยมมักจะใช้จ่ายเกินตัวเสมอ หากเรารู้จักควบคุมการใช้จ่ายของเราให้พอเพียงกับความต้องการพื้นฐานดังกล่าวแล้ว เราก็จะไม่ต้องพบกับความอึดอัดขัดขาดแคลน จนนำไปสู่ความยากจนอนาถาและล้มจมถึงขั้นเป็นหนี้สินจนล้มละลายได้ (กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2549)

3. การพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยทำใจให้เป็นสุข

อิสลามได้มีหลักคำสอนเกี่ยวกับการบำบัจจิตใจและการทำใจให้สงบ ทำใจให้เป็นสุข ด้วยวิธีการเข้าหาพระเจ้ารำลึกถึงพระผู้เป็นเจ้าให้มาก ๆ เป็นการสร้างคุณภาพชีวิตที่ทำให้สภาวะทางจิตใจมีความเบิกบานและสงบลง ขณะเดียวกันก็ช่วยขจัดความวิตกกังวลและความเสียใจไปด้วย (ดาร์ บินอะหฺมัด, 2547) อัลลอฮ์ ซ.บ. ทรงตรัสไว้ในซูเราะฮ์อัลฟุรกอน อายุษะฮ์ 28 ความว่า “บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย และหัวใจของพวกเขาสงบด้วย การรำลึกถึงอัลลอฮ์พึงรู้เถิดว่า ด้วยการรำลึกถึงอัลลอฮ์นั้นหัวใจทั้งหลายจะสงบ” จากหลักฐานข้างต้นบ่งบอกถึงวิธีการทำให้จิตใจสงบและสร้างความสุขให้เกิดขึ้นภายในจิตใจด้วยการรำลึกถึงอัลลอฮ์ ซ.บ. จึงมีผลดีเป็นอย่างยิ่ง อันเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนาและทำให้ได้รับผลตอบแทนจะอัลลอฮ์ ซ.บ. ตามที่ทุกคนหวัง ในที่สุดก็จะนำไปสู่การยอมศิโรราบ

และพึงพึงต่อพระองค์ เพียงผู้เดียว และนั่นย่อมเป็นเหตุแห่งการรอดพ้นจากไฟนรกและได้รับความสำเร็จในนิมานแห่งสวรรค์ ท่านนบีมุหัมมัดเล่าถึงหนึ่งในจำนวนผู้ที่จะได้อยู่ภายใต้ร่มเงาของอัลลอฮฺ ช.บ. ในวันกิยามะฮฺ

4.การพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยการแสวงหาความโปรดปรานจากพระเจ้าด้วยตอบ แทนสวรรค์ในวันโลกหน้า

การแสวงหาความโปรดปรานจากอัลลอฮฺ ช.บ. ด้วยการปฏิบัติตามพระบัญชาของพระองค์ เป็นการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีเยี่ยมสำหรับมุสลิมผู้นับถือศาสนาอิสลามเป็นการกระจัดความทุกข์ทั้งปวง และการสร้างศรัทธาอันแน่วแน่ต่อพระผู้เป็นเจ้าด้วยหลักความเชื่อที่เด็ดขาด และความหวังอันสูงสุดที่จะได้พบกับพระองค์และผลแห่งการตอบแทนสรวงสวรรค์อันบรมสุขเป็นดินแดนแห่งความสุขตลอดกาล ในทำนองเดียวกัน ผู้ที่มีจิตใจเป็นทุกข์กระวนกระวายใจ เมื่อสิ่งที่ไม่สบอารมณ์เกิดขึ้นกับตนก็ไม่สามารถ ดับกิเลสได้ทำให้สภาวะจิตใจเต็มไปด้วยความรุ่มร้อน ดังนั้นอิสลามได้ระบุถึงสองสวรรค์ สองความสุขที่จะได้รับตั้งแต่โลกนี้คือความสุขทางจิตอันเปรียบดังสรวงสวรรค์แห่งโลกและสวรรค์ในโลกหน้าที่พระผู้เป็น เจ้าทรงตอบแทนให้กับปวงบ่าวของพระองค์ ที่มีความจงรักภักดีและแสวงหาความโปรดปราน (อับดุลวาฮับ บินอะหมัด, มปป.) อัลลอฮฺ ช.บ. ทรงตรัสไว้ในซูเราะฮฺอัล-อะฮฺซะบ อายะฮฺที่ 46 ความว่า “และสำหรับผู้ที่เกรงกลัวต่อตำแหน่งของพระเจ้าของเขานั้นเขาจะได้รับสองสวรรค์”

4. แนวคิดเกี่ยวกับมัสยิด

มัสยิด เป็นคำภาษาอาหรับ (Masjid – مسجد) คำในภาษาอาหรับอ่านว่า มัสยิดหรือชาวมลายู มาเลเซียบางส่วนเรียกมัสยิดว่า สุเหร่า เป็นศาสนสถานของชาวมุสลิม เป็นสถานที่กราบพระผู้เป็น เจ้าของชาวมุสลิม ที่เรียกว่ามัสยิด มาจากคำว่า สะญะดา แปลว่ากราบ เมื่อเติมอักษร (มีม) นำหน้าคำดังกล่าวเพื่อแสดงถึง สถานที่ และเป็นสถานที่ที่มุสลิมเข้ามากราบสุญูด พระผู้เป็นเจ้า โดยหันหน้าไปทาง กิบลัตที่เมืองเมกกะ ทั้งนี้การสร้างมัสยิดที่มุสลิมทุกคนให้ความสำคัญและความพยายามที่จะให้มัสยิดเกิดขึ้นในชุมชนแต่ละพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับคำสอนของอัลลอฮฺ ช.บ. ทรงตรัสในซูเราะฮฺอัล-เตาเบฮฺ อายะฮฺที่ 18 ความว่า “แท้จริงที่จะบูรณะบรรดามัสยิดของอัลลอฮฺ ช.บ. นั้น คือ ผู้ที่ศรัทธาต่ออัลลอฮฺ ช.บ. และวันปร โลก และดำรงไว้ซึ่งการละหมาด และชำระซากาตและเขามีได้ยาเกรงนอกจากอัลลอฮฺเท่านั้น ดังนั้นจึงหวังได้ว่า ชนเหล่านี้แหละจะเป็นผู้อยู่ในหมู่ผู้รับคำแนะนำ” ท่านนบีมุหัมมัด ได้กล่าวในหะดีษ บทหนึ่งรายงานโดยท่านอุมมาน บิน อีฟฟาน กล่าวว่า: แท้จริงท่านนบีมุหัมมัดกล่าวว่า ความว่า “ใครผู้ใด ได้ก่อสร้างมัสยิดเพื่อความบริสุทธิ์ใจต่ออัลลอฮฺ พระองค์จะสร้างมัสยิดให้แก่เขาในสวนสวรรค์ เช่นเดียวกันกับเขาได้สร้างบนโลกนี้” (al-Bukhari, 1997, Muslim, 1996)

ผลการวิจัย

จากการศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสังคมพหุวัฒนธรรมโดยมีมัสยิดเป็นฐานในจังหวัดปัตตานีที่เป็นพื้นที่เป้าหมายที่ดำเนินการศึกษา ผลจากการศึกษาพบว่า รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสังคมพหุวัฒนธรรมโดยมีมัสยิดเป็นฐานในจังหวัดปัตตานี โดยใช้กระบวนการจัดการองค์ความรู้ในอิสลาม IOK (Islamization of knowledge : IOK) คือ มัสยิดที่มีองค์ความรู้อิสลามเป็นฐานและมีพัฒนาการทางความรู้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อขยายขีดความสามารถที่ไม่เพียงแต่การเรียนรู้เท่านั้น การพัฒนาความรู้ใหม่ และความเข้าใจที่ถ่องแท้ถึงองค์ความรู้ในอิสลาม โดยมีมัสยิดเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อความสำเร็จในการเรียนรู้ ซึ่งมีเทคโนโลยีสารสนเทศได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการเรียนรู้ของมัสยิดดังนี้

1. ตักวา (ความยำเกรง) เป็นจุดแรกเริ่มที่จะทำให้มนุษย์รู้จักควบคุมพฤติกรรมของตนเองมิให้ขัดกับหลักคำสอนของอัลลอฮ์ และในเมื่อสามารถบังคับตัวตนของตนเองได้แล้ว การพัฒนามัสยิดไปสู่องค์ความรู้อิสลามก็สามารถที่จะพัฒนาไปสู่มัสยิดที่เพียบพร้อมไปด้วยความยำเกรงต่ออัลลอฮ์ ช.บ. (ตักวา) ในทุกมิติ ส่งผลให้มัสยิดนั้น ๆ ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน
2. อะห์ซัน (หลักความดี) หมายถึง มัสยิดมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาตนเองสู่ความเป็นเลิศและมีความรอบรู้อย่างแท้จริง ในส่วนที่ตนเองต้องรับผิดชอบ โดยต้องมีความตั้งใจจริงและความบริสุทธิ์ใจ (อิกลาศ) ด้วยความมุ่งมั่นเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้และความรู้ที่ตนเองจะทำให้บุคคลเกิดความรอบรู้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในมัสยิด ตลอดจนสามารถนำพามัสยิดสู่ที่สมบูรณ์แบบในที่สุด
3. อะห์ดีฟ (เป้าหมายและวิสัยทัศน์) หมายถึง มัสยิดได้มีการกำหนดเป้าหมายและวิสัยทัศน์ร่วมที่ชัดเจนเพื่อใช้เป็นกรอบในการปฏิบัติงานตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ การกำหนดเป้าหมายและวิสัยทัศน์จะต้องมาจากบุคคลหลายฝ่ายร่วมกันกำหนดเป้าหมายและวิสัยทัศน์ด้วยความเป็นหนึ่งเดียว และเมื่อทุกคนมีเป้าหมายและวิสัยทัศน์ของมัสยิดเป็นอันเดียวกันแล้ว การกำหนด กลยุทธ์ และแผนปฏิบัติการก็จะได้รับการสนับสนุนและความร่วมมือกันเป็นอย่างดี ทั้งนี้จะต้องไม่ขัดกับหลักการอิสลามแต่อย่างใด
4. ญามาอะห์ (การทำงานและเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม) หมายถึง มัสยิดอาศัยความร่วมมือร่วมใจกันอย่างสามัคคี ช่วยเหลือกัน พึ่งพาและมีความเป็นเอกภาพ เปิดใจให้กว้างพร้อมที่จะให้การช่วยเหลือเสนอสิ่งดี ๆ ให้ผู้อื่นได้เสมอ トラバใดที่สอดคล้องกับหลักการอิสลาม และยอมรับนับถือสมาชิกในทีม มีการเคารพนับถือเป็นพี่น้องกัน เพื่อให้เกิดเป็นพลังร่วมและเป็นการใช้บุคคลให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยไม่มีการสูญเสีย เมื่อทีมมีความเชื่อมโยงและมีทิศทางร่วมกันเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันพลังงานของปัจเจกบุคคลก็จะสอดคล้องประสานกันขับเคลื่อนให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพ
5. อุคูอะห์ (การมีสายสัมพันธ์แห่งภราดรภาพ) หมายถึง คณะกรรมการมัสยิดและสัพบุรุษของมัสยิดทุกท่านจะต้องถักทอสายสัมพันธ์ความเป็นภราดรภาพในอิสลามที่พันผูกครอบคลุมทั่วกัน

อย่างแน่นแฟ้นบนหลักการมะฮับบะห์และวะลาอู (ความรักและให้ความช่วยเหลือ) ทำความรู้จัก ถามไถ่ ทุกข์สุขอย่างใกล้ชิด ให้และรับสละด้วยใบหน้าที่ยิ้มแย้ม ให้เกียรติซึ่งกันและกัน

6. ตะวะห์ (การเผยแผ่อิสลาม) หมายถึง มัสยิดได้ตระหนักว่ามนุษย์ทุกคนล้วนเป็นบ่าวของอัลลอฮ์ ลูกหลานของนบีอาดัมและประชาชาติของนบีมุหัมมัด ดังนั้นพยายามเผยแผ่อิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่บรรดาชนต่างศาสนิกด้วยวิถียุทธวิธีอันลุ่มลึก ปลูกฝังวิญญาณตามแนวทางของอัลลอฮ์ ที่ยึดมั่นหลักการสายกลางที่มีความสันติและวิถียุทธวิธีอันนำไปสู่ความเมตตา

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสังคมพหุวัฒนธรรมโดยมีมัสยิดเป็นฐานในจังหวัดปัตตานี มีประเด็นที่น่าสนใจและนำมาอภิปราย คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของสังคมพหุวัฒนธรรมโดยมีมัสยิดเป็นฐานในจังหวัดปัตตานี โดยใช้กระบวนการจัดการองค์ความรู้ในอิสลาม IOK (Islamization of knowledge : IOK) คือ มัสยิดที่มีองค์ความรู้อิสลามเป็นฐานและมีพัฒนาการทางความรู้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อขยายขีดความสามารถที่ไม่เพียงแต่การเรียนรู้เท่านั้น การพัฒนาความรู้ใหม่และความเข้าใจที่ถ่องแท้ถึงองค์ความรู้ในอิสลาม โดยมัสยิดเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อความสำเร็จในการเรียนรู้ ซึ่งมีเทคโนโลยีสารสนเทศได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการเรียนรู้ของมัสยิด ประกอบด้วย 1. การตัดทอน (ความยำเกรง) 2. อะห์ซัน (หลักความดี) 3. อะห์ดีฟ (เป้าหมายและวิสัยทัศน์) 4. ญามาอะห์ (การทำงานและเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม) 5. อุคูวะห์ (การมีสายสัมพันธ์แห่งภราดรภาพ) 6. ตะวะห์ (การเผยแผ่อิสลาม) ดังที่ชาฟีอี อาดำและ อภินันท์ มะแซง (2558) ได้ชี้ให้เห็นว่า การจัดการศึกษาโดยกิจกรรมหะละเกาะฮ์ในอิสลาม เป็นกระบวนการจัดเกลาจิตใจ และพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามสุนนะฮ์ของท่านนบีมุหัมมัด ผู้ซึ่งได้ริเริ่มกิจกรรมนี้ และได้มีการสืบทอดกันต่อมา นับตั้งแต่ยุคของเศาะฮาบะฮ์ ยุคตาบียีน ยุคฟุฎุฮ์ในอิสลาม จวบจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน การจัดกิจกรรมหะละเกาะฮ์ ประกอบด้วย 4 ประการ ได้แก่ 1) ฟิเลียง (มูร็อบบีย) 2) สมาชิกผู้เข้าร่วมกิจกรรม (มูตะร็อบบีย) 3) วิธีการดำเนินการ และ 4) หลักสูตรกิจกรรม และมีเงื่อนไขในการจัดกิจกรรม 3 ข้อ คือ 1) สมาชิกทุกคนจะต้องรู้จักกัน 2) มีความเข้าใจกัน และ 3) ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และอิบรอฮีม ดาเยะ (2555) ได้ชี้ให้เห็นว่า บทบาทของมัสยิดในด้านศาสนา ทำความเข้าใจกับชุมชนให้มีจิตสำนึกและเคร่งครัดต่อศาสนา พยายามชักชวน ประชาสัมพันธ์ถึงความสำคัญของศาสนา และจัดหาผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับศาสนา มาสอนให้ความรู้ กับชุมชน ด้านการศึกษา ต้องมีการพูดคุยกับผู้ปกครอง ทำความเข้าใจในความสำคัญของการศึกษาของลูกของตนเอง และส่งเสริมให้มัสยิดเป็นสถานที่การศึกษาในชุมชน อับดุลอาซิซ เจ๊ะมามะ และอะห์มัด ยีสุนทร (2561) ได้ชี้ให้เห็นว่า อิหม่ามเป็นผู้นำในการบริหารจัดการมัสยิดและดูแลสัปปุรุษในพื้นที่ ในขณะที่เดียวกันดำรงตำแหน่งเป็นประธานศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ตาดีกา) ในหมู่บ้าน โดยการจัดการศึกษาศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ตาดีกา) นั้น อิหม่ามเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการให้มีการดำเนินการจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบและมีความเป็น

ระเบียบเรียบร้อยและเป็นทางการ สอดคล้องกับงานวิจัยของอับดุลลาเต๊ะ สาและ,แวยูโซะ ลีเคะ, รอซีเคห์ หนะกะมาแม และซัลมา แดมาะเล็ง (2564) พบว่า ต้นแบบการเรียนรู้และนวัตกรรมชุมชนด้านคุณภาพชีวิตของสังคมพหุวัฒนธรรมโดยมีมัสยิดเป็นฐาน คือ 1. มีการทำงานร่วมกันระหว่างคณะกรรมการกลุ่ม และองค์กรของรัฐและองค์กรเอกชนในพื้นที่พยายามปรับและสร้างความเข้าใจนโยบายสันติภาพของรัฐ การกลับคืนมาของสังคมให้อยู่ร่วมกันบนความหลากหลายวัฒนธรรม 2. การให้ความร่วมมือกันของคนในชุมชน ผู้คนในชุมชนไม่ว่าจะเป็นผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา ชาวบ้าน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความร่วมมือช่วยกันหาแนวทางรักษาความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชน มีการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมความรักความสามัคคีของคนในชุมชน 3. จัดตั้งกองทุนครอบครัวมัสยิด เพื่อสนับสนุนกิจกรรมของมัสยิด และเพื่อช่วยเหลือสังคม 4. สร้างคนให้เป็นผู้ให้ สร้างความเข้าใจ เปลี่ยนทัศนคติในการให้ความช่วยเหลือและบริจาคทรัพย์สินให้แก่ผู้ยากจนภายใต้ความรับผิดชอบของมัสยิด รวมทั้งนำหลักคำสอนจากอัลกุรอาน และอัลหะดีษมาปฏิบัติ โดยการนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การบริจาคทาน ช่วยเหลือผู้ยากจนโดยไม่แบ่งแยกศาสนา

สรุป

รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสังคมพหุวัฒนธรรมโดยมีมัสยิดเป็นฐานในจังหวัดปัตตานี โดยใช้กระบวนการจัดการองค์ความรู้ในอิสลาม IOK (Islamization of knowledge : IOK) คือ มัสยิดที่มีองค์ความรู้อิสลามเป็นฐานและมีพัฒนาการทางความรู้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อขยายขีดความสามารถที่ไม่เพียงแต่การเรียนรู้เท่านั้น การพัฒนาความรู้ใหม่ และความเข้าใจที่ถ่องแท้ถึงองค์ความรู้ในอิสลามโดยมีมัสยิดเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อความสำเร็จในการเรียนรู้ ซึ่งมีเทคโนโลยีสารสนเทศได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการเรียนรู้ของมัสยิด ประกอบด้วย การตัด瓜 (ความยำเกรง) เป็นจุดแรกเริ่มที่จะทำให้นุญญ์รู้จักควบคุมพฤติกรรมของตนเอง มิให้ขัดกับหลักคำสอนของอัลลอฮ์ ซ.บ. และในเมื่อสามารถบังคับตัวตนของตนเองได้แล้ว อะห์ซัน (หลักความดี) มัสยิดมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาตนเองสู่ความเป็นเลิศ และมีความรอบรู้อย่างแท้จริง อะห์ดีฟ (เป้าหมายและวิสัยทัศน์) มัสยิดได้มีการกำหนดเป้าหมายและวิสัยทัศน์ร่วมที่ชัดเจนเพื่อใช้เป็นกรอบในการปฏิบัติงานตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ การกำหนดเป้าหมายและวิสัยทัศน์จะต้องมาจากบุคคลหลายฝ่ายร่วมกันกำหนดเป้าหมายและวิสัยทัศน์ด้วยความเป็นหนึ่งเดียว และเมื่อทุกคนมีเป้าหมายและวิสัยทัศน์ของมัสยิดเป็นอันเดียวกันแล้ว การกำหนดกลยุทธ์ และแผนปฏิบัติการก็จะได้รับการสนับสนุนและความร่วมมือกันเป็นอย่างดี ทั้งนี้จะต้องไม่ขัดกับหลักการอิสลามแต่อย่างใด ญามาอะห์ (การทำงานและเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม) มัสยิดอาศัยความร่วมมือร่วมใจกันอย่างสามัคคี ช่วยเหลือกัน พึ่งพาและมีความเป็นเอกภาพ เปิดใจให้กว้างพร้อมที่จะให้การช่วยเหลือ เสนอสิ่งดี ๆ ให้ผู้อื่นได้เสมอ อุคูวะห์ (การมีสายสัมพันธ์แห่งภราดรภาพ) การสร้างสายสัมพันธ์ความเป็นภราดรภาพในอิสลามที่พันผูกครอบครัวอันเดียวกันอย่างแน่นแฟ้นบนหลักการมะฮับบะห์และวะลาอู คะวะห์ (การเผยแผ่อิสลาม) มัสยิดพยายามเผยแผ่อิสลาม โดยเฉพาะ

อย่างยิ่งแก่บรรดาชนต่างศาสนิกด้วยวิทญญอันลุ่มลึก ปลุกฝังวิญญาณตามแนวทางของอัลลอฮฺ ช.บ. ที่ยึดมั่นหลักการสายกลางที่มีความสันติและวิทญญอันนำไปสู่ความเมตตา

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด อิมาม คอเต็บ บิลาลและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการมัสยิด และสัปบุรุษมัสยิด สามารถนำผลการวิจัยนี้เป็นแนวทางในการปรับปรุงแบบและการบริหารจัดการมัสยิดที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่โดยเฉพาะด้านคุณภาพชีวิต

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรทำวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนารูปแบบรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสังคมพหุวัฒนธรรมโดยมีมัสยิดเป็นฐานในจังหวัดปัตตานี และการเรียนรู้และนวัตกรรมชุมชนด้านคุณภาพชีวิตของสังคมพหุวัฒนธรรมโดยมีมัสยิดเป็นฐานให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

เอกสารอ้างอิง

ฉบับภาษาไทย

- สถาบันวะสะฎียะฮ์เพื่อสันติภาพและการพัฒนา สำนักจุฬาราชมนตรี. (ม.ป.ป). *คุณภาพแห่งอิสลาม*. กรุงเทพฯ: สถาบันวะสะฎียะฮ์เพื่อสันติภาพและการพัฒนา สำนักจุฬาราชมนตรี.
- กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2549). *คุตบะห์เฉลิมพระเกียรติ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กองบรรณาธิการสำนักพิมพ์มิรอาต. (2558). *หะยาตุนนุญียะฮ์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มิรอาต.
- ชินวัฒน์ แม้นเดช ทวีศักดิ์ พุฒสุขชี สามารถ ทองเฝือ และสุกรี หลังปูเต๊ะ. (2019). แบบแผนในการขับเคลื่อนชุมชนดักวอโดยใช้มัสยิด. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา*, 14 (2): 222-231.
- ดารี บินอะหมัด. (2547). *หนทางแห่งความสุข*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายสัมพันธ์.
- ดุสิต หวันเหลี่ยม. (2552). *การพัฒนาแนวความคิดวัฒนธรรมสมานฉันท์ของสังคมพหุวัฒนธรรมตามทฤษฎีของคำรวจตระเวนชายแดนที่มีประสบการณ์ปฏิบัติงานในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้*. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- เดือน คำดี. (2553). *ศาสนศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ทนงศักดิ์ หมาดทั้ง, ซาฟิอี อาดำ. (2562). *คุณภาพชีวิตในอิสลาม*. รายงานการประชุมหาดีใหญ่วิชาการระดับชาติและนานาชาติครั้งที่ 10. มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
- บัญญัติ ยงย่วน และชัยวัฒน์ ผดุงพงษ์. (2550). การใช้กิจกรรมศิลปะเพื่อส่งเสริมการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*, 8(1): 93-94.

- ยุทธนา นรเชฎฐ์ และจุฬารัตน์ ทองอินทร์. (2563). การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทย. วารสารมหาจุฬาลงกรณ, 7(1): 102-118.
- ศูนย์มุสลิมศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา. (2549). *พหุวัฒนธรรมกับการพัฒนาการศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ กรณีศึกษาปอเนาะ*. กรุงเทพฯ ฯ: ศูนย์มุสลิมศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อบุล อะลา เมาคูดี. (2545). *คัมภีร์มุลกอาน*. บรรจง บินกาซัน (แปล). กรุงเทพฯ: บริษัท ออฟเพรส จำกัด.
- อกินันท์ มะแข็ง, ซาฟีอี อาดำ. (2558). *บทบาทของอิหม่ามในการพัฒนาสัปปุรุษประจำมัสยิดด้านคุณธรรมจริยธรรมในพื้นที่จังหวัดนราธิวาส*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อับดุลลาเต๊ะ สาและ แวยูโซะ ลีเคะ รอชีดะห์ หะนะกาแม และซัลมา แดเมะเล็ง. (2564). *ต้นแบบการเรียนรู้และนวัตกรรมชุมชนด้านคุณภาพชีวิตของสังคมพหุวัฒนธรรมโดยมัสยิดเป็นฐานในจังหวัดปัตตานี*. วารสารอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 12(2): 29-41.
- อับดุลวาฮับ บินอะหมัด. (มปป.). *ทางนำไปสู่อัลลอฮ์*. กรุงเทพฯ: ส.วงศ์แสงยม.
- อับดุลอาซิซ เจ๊ะมามะ, อะห์มัด ยีสุนทรง. (2561). *ภาวะผู้นำและบทบาทของอิหม่ามในการจัดการศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ตาดีกา) ในจังหวัดนราธิวาส*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารและการจัดการการศึกษาอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อัลอิสลาห์สมาคม บางกอกน้อย. (2558). *เราจะแสวงหาวิธีที่ยั่งยืนอย่างไร*. กรุงเทพฯ: อัลอิสลาห์สมาคม.
- อับรอฮิม ดาเยะ. (2555). *บทบาทด้านศาสนา การศึกษาและการบริหารของอิหม่ามในจังหวัดนราธิวาส*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศึกษาศาสตร์เพื่อพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อิสมาแอ กาเต๊ะ. (2561). *วะสะฎียะฮ์ในอิสลามกับการอยู่ร่วมกันท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรมด้านความเชื่อและความคิด*. วารสารอิสลามศึกษา, 9(1): 31-48.
- เอกรินทร์ สังข์ทอง. (2555). *ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ในสังคมพหุวัฒนธรรม : การทบทวนแนวคิดทฤษฎีและการปฏิบัติ*. วารสารศึกษาศาสตร์, 20(1): 1-16.

ฉบับภาษาต่างประเทศ

- al-Bukhari, Muhammad bin Ismail. (1997). *Sahih al-Bukhari*. Beirut: Dar Ibn Kathir.
- Muslim bin al-Hajjaj. (1996). *Sahih Muslim, Tahqiq Muhammad Fuad Abdul Baqiy*. Al-Riyad: Dar Alam al-Kutub.